

tanulmány

PUSZTAI GÁBOR

A nem létező Jelky András

FIKCIÓ ÉS VALÓSÁG A VILÁGJÁRÓ BAJAI SZABÓLEGÉNY TÖRTÉNETÉRŐL

Jelky András bajai szabólegény fantasztikus kalandjainak első leírása 1779-ben jelent meg németül és rögtön három kiadást is megért egy év alatt: kettőt Bécsben,¹ egyet Prágában.² Az első két kiadásnál nincs megadva az író neve, a harmadik kiadásnál Anton Ferdinand von Geissau (1746–1809) van szerzőként feltüntetve.³ Feltételezhető, hogy Jelky tollba mondta élete történetét Geissaunak, vagy valaki másnak és nem maga vetette papírra.⁴ Az első kiadás 20, a második kiadás 16 számozott oldalból áll, és a rövidke könyv Jelky kalandjait beszéli el Bajától, Batávián át a bécsi hazatérésig. A harmadik kiadás nem csak Jelky kalandjait tartalmazza, hanem szemelvényeket is az osztrák történelemből [Auszüge aus der österreichischen Geschichte]. A könyvecskén belül Jelky kalandjait 20 oldalon keresztül meséli el a szerző. A bajai szabólegény kalandjainak negyedik kiadása, egyéb szórakoztató történetekkel és anekdotákkal együtt egy kötetben 1784-ben jelent meg, ezúttal Budán és Pozsonyban.⁵ Ez a kiadás abban tér el a többitől, hogy Jelky élettörténetét az utolsó oldalon új fejleményekkel egészíti ki, hiszen az első három kiadás és a negyedik között öt év telt el.⁶ A könyvecske első 22 oldalán Jelky András kalandjairól számol be a szerző, majd a kiadvány második felében 24 oldalon keresztül rövid vicces történetek⁷ következnek. A műfaj tehát, amihez a korban Jelky András kalandjainak leírását sorolták, egyértelműen a szórakoztató irodalom volt. A magyar nyelvű kiadás 1791-ben látott napvilágot Győrött, *Jelky Andrásnak, egy született magyarnak történetei* címmel.⁸ A 29 oldalas könyvecske gyakorlatilag hű fordítása a német nyelvű első kiadásnak. Ennek alapján röviden összefoglalom Jelky kalandjait.

A bajai szabó céh ifjú tagja elindult, hogy tudását külföldön tökéletesítse. Bajjáról Bécsbe ment, ahol bátyja udvari szabóként dolgozott. Bátyja azt tanácsolta neki, menjen Párizsba, ott tanulhat még igazán a francia mesterektől. Jelky András el is indult 1754. március 13-án Prágába, majd Drezdán, Lipcsén és Nürnbergben keresztül Erlangenbe érkezett. Itt hosszabb időt töltött, és csak bátyja sürgető leveleinek hatására folytatta útját Párizs felé. Aschaffenburgban és Hanauban is megpróbálták erővel besorozni katonának, de neki sikerült mindig megszöknie. Innen Bonnba, majd Nijmegenbe ment, ahol egy hesseni férfival találkozott. Ő ajánlotta neki, hogy menjenek Rotterdamba, ahol neki (a hesseninek) sok rokona és barátja van, és ahol Jelky könnyedén találhat egy hajót, mely Franciaországba viszi. Rotterdamba érkeztek, és egy fogadóban szálltak meg, ahol a fogadóst „a Hassiabéli a maga attyfiának nevezte, a leg-jobb módon meg-vendégelteték. Négy nap mulva a

Hassiabéli egyszeriben eltűnt, s a Gazda azon megvendégeltetésért Jelkitől 50 talért kére.⁹⁹ Jelki hiába bizonygatta, hogy becsapták, és hogy nincs pénze, mindez nem használt. A nagy adósságtól csak úgy tudott szabadulni, hogy elszegődött katonának. „Uniformisba öltözteték 's 80. Némettel és egynéhány Hollandussal kilentz forint hópénz' fizetéssel hajóra helyezteték, melly is kevés idő múlva a' napkeleti Indiába készült evezni.”¹⁰ 1755. október 30-án Jelky elindult Ázsia felé, mint a Holland Kelet-Indiai Társaság katonája. Az angol partoknál viharba keveredett a hajó, villámcsapás érte, kigyulladt és a tapasztalatlan Jelky ijedtében másokkal együtt a tengerbe ugrott, noha a hajó nem süllyedt el. Hősünk a partra sodródott, egy halásznál húzta meg magát, míg egy újabb hajó fel nem vette, mely Surinaméba igyekezett, mely „egy Hollandiai telepedés (:Colonia:) Ámérikában.”¹¹ Úgy látszik, az eredeti párizsi úticél nem izgatta már Jelkyt, fel se merült, hogy visszamenjen Európába, vagy hogy valamiképp eljusson Franciaországba. A bajai szabólegény elindult Dél-Amerika felé, a hajón saját mesterségéből élt, vagyis szabóként dolgozott. A holland gyarmaton nem sokat időztek, a dohánnyal megrakott hajó néhány hét múlva visszaindult Európába, ahol egy vihar miatt Lisszabonban kötött ki. Mikor Jelky itt a kapitánytól a bérét kérte, közölték vele, hogy „elégednék meg azzal, hogy az egész útban ingyen való táplálása vala.”¹² Lisszabonból sem Párizs felé vette az irányt, úgy látszik a szabóság nem izgatta már, sokkal inkább megijött a kedve a kalandokhoz. Egy máltai hajó fedélzetén ismét tengerre szállt, de néhány napi hajózás után ellenséges gályát pillantottak meg. „A' Kapitány észre vevé, hogy tolvaj hajósok vólnának és szaladást parantsola”,¹³ de a hajó árboca megsérült, így a kalózok könnyűszerrel beérték őket. Aki ellenállt, azt megölték, a megmaradtakat eladták rabszolgának. Jelky is erre a sorsra jutott, ahonnan azonban sikeresen megszökött és egy portugál hajón Makaóba vitorlázott, ahová 1557. Szent Iván havában, vagyis júniusában meg is érkezett. Innen egy kínai hajóval Kantonba ment, ahol a holland konzulnál jelentkezett és katonának állt. Így került Jávára, a holland kereskedelem ázsiai központjába, Batáviába „1758-ik esztendő Bódog Asszony havában”, vagyis januárjában. Itt a kereskedelmi társaság egyik magas hivatalnokának, „Parrai Péter Albert”-nek (vagyis Petrus Albertus van der Parrának) a szolgálatába állt és szabóként dolgozott, polgárjogot kapott. Elvette egy angol Szequin nevű „arendásnak” (vagyis földbérlőnek) a lányát, tisztes polgári életet élt. Egy szerencsétlen hiba miatt (Van der Parra nevében vételezett anyagot az egyik ruhához, az ő tudta nélkül) megharagszik rá a befolyásos kormányhivatalnok, és Jelkyt ismét besorozzák, majd Ceylonra vezénylik. Innen Banda, Ambon, majd Ternate szigetére megy, mindig kereskedelmi hajók katonai kísérelőjeként. Ternate szigetén akaratlanul egy vad törzs, a „Papony” (vagyis a pápuák) területére tévedt csapatával és a bennszülöttek fogságába esett. Egy fiatal lány (akinek Jelky örök szerelmet ígért) és két másik bennszülött segítségével megszökött. Egy kietlen helyen több mint egy évig bujkáltak a pápuák elől, és ezalatt Jelky a lánnyal élt együtt. A lány azonban váratlanul meghalt és a két bennszülött „nem szűntek Jelkit vígasztalni és kérdezők őtet, ha nem parantsolna-é a' megholt Kedvesének testéből egy étket a maga számára tsináltatni.” De Jelky nem parancsolta, így a lányt eltemették. Öt nap múlva egy kínai hajó felvette, így visszatért Batáviába. Megérkezése után kezdődött igazi karrierje. A korábbi főkormányzó,

Messel (helyesen Mossel) időközben meghalt és Van der Parra lett az utódja, aki megbocsátott neki, sőt mindenben segítette. A polgárőrség zászlósává, később hadnagyává léptették elő és gyámja lett minden batáviai árvának, valamint vagyonuk kezelője. Nagy vagyonra tett szert, földbirtokot vásárolt és a holland kormány titkos tanácsosa lett. „Ezen Tiszt-viselésben, valamint a' napkeleti Indiai Társaságot, szint úgy magát az Országot illető legfontosabb dolgok reá bízattattnak.”¹⁴ Követként eljutott Japánba, Bandába, Palumba. 1772-ben meghalt a felesége, 1775-ben pedig jötevője, a főkormányzó. Ezután Jelky úgy döntött, elhagyja Jávát és hazatér Magyarországra, „hogy annyi idő múlva az ő hazáját, és az Ő atyafiait még egyszer megemlékezhesse.” A *Gokendorf* nevű holland hajóra szállt fel 1776-ban „Mindszent havának 25-ik napján” (vagyis október 25-én) és elindult Európa felé. December 31-én érte el a Jóreménység-fokot. Innen a *Serres* nevű hajóval indult tovább június 6-án. 1777 októberében érkezett Bécsbe, ahol az uralkodó fogadta és Jelky elmondhatta történetét. Ezzel ér véget az életéről szóló könyvecske magyar nyelvű, 1791-es kiadása.

Fikció és valóság

A Jelky-kutatás visszatérő problémája, hogy mennyire valós ez a leírás. Mikor Baján 1930 körül felmerült, hogy szobrot kellene állítani a város híres szülöttének, sokan kételkedtek Jelky kalandjainak hitelességében.¹⁵ Jogosan, hiszen a Jelky életéről szóló kalandregényen kívül nem sok információval bírtak a városatyák a helyi hírességről.¹⁶ Ekkor történtek az első komoly lépések a Jelky-kutatás megindításának irányába. Borsay Jenő, Balla Mihály, Kollár Kálmán és Solymos Ede kutatásainak köszönhetően ma már sokkal pontosabb adatokkal rendelkezünk Jelky András életéről, de még messze nem tisztázódott minden részlet.

Noha ennek a tanulmánynak nem az az elsődleges célja, hogy tételesen ellenőrizze Jelky kalandjainak hitelességét, mégis szükségesnek látom, hogy néhány szembeötlő tévedésre, illetve ellentmondásra rámutassak, melyeket a fent említett Jelky-kutatók mindeddig nem vagy csak részben tudtak bizonyítani.

Mind a német, mind a magyar nyelvű beszámolót valószínűleg hiteles leírásnak és nem fikciónak szánta a kiadó. Mindazonáltal Jelky kalandjainak nagy része a fantázia szüleménye. A hágai Holland Országos Levéltárban [Nationaal Archief] őrzött dokumentumok alapján¹⁷ megállapíthatjuk, hogy Jelky 1755-ben szegődött el a Holland Kelet-Indiai Társasághoz közkatonának [soldaat].¹⁸ 1755. október 18-án a *Blijdorp* nevű hajó fedélzetén elhagyta Hollandiát. A kapitánynak, Jan van der Vlugtnek¹⁹ kötelessége volt a hajón történt eseményeket, főleg a haláleseteket, veszteségeket feljegyezni, hiszen ez kihatással volt a fizetésekre. A fedélzeten induláskor összesen 286 fő volt, ebből Jelky a közkatonák 86 fős újonccsoportjához tartozott.²⁰ Jellemző a csapat nemzetiségi összetételére, hogy közvetlen felettese egy német és egy norvég tizedes,²¹ az összes fedélzeten tartózkodó katona parancsnoka pedig egy svájci őrmester²² volt. Az újoncok nemzetiségi összetételét illetően szintén tévedett az 1791-es kiadás, amikor szerinte Jelky „80. Némettel 's egynéhány Hollandussal” szállt hajóra. Az említett zsoldkönyv adatai alapján tudjuk, hogy az összesen 86 közkatonából 45 német, 32 holland, 2 flamand, 2 svájci,

1 svéd, 1 magyar és 1 cseh volt (2 katonai származását nem sikerült megállapítani).²³ Ha Jelky többedmagával az indulást követő napon ijedtében kiugrott volna a fedélzetről (ahogy ez az 1779-es német és az 1791-es magyar kiadásban szerepel), akkor a kapitány ezt bejegyezte volna a zsoldkönyvbe [scheepssoldijboek]. Valószínűleg a „meghalt” [overleden], „elszökött” [weggelopen] vagy az „eltűnt” [vermist] kategóriába sorolta volna a tengerbe ugrott újoncokat. A *Blijdorpon* a veszteség Hollandia és Fokváros között három fő volt.²⁴ Az elhalálozottak között Jelky neve nem szerepel. Az iratok szerint a 286 emberből 11 szökött el és 9 eltűnt. Az eltűnteknek kivétel nélkül mind évekkal később, Ázsiában veszett nyomuk.²⁵ Az elszökött katonákra és matrózokra ugyanez vonatkozik és Jelkyt ezek között sem találjuk. Megállapíthatjuk tehát, hogy a bajai szabólegény 1756. január 10-én „menetrend szerint” megérkezett Fokvárosba [Kaaopstad], ahonnan – bő kéthetes pihenő után – január 26-án a hajó tovább indult Batáviába. Dél-Kelet Ázsia akkori legfontosabb kereskedelmi kikötőjébe terv szerint, 1756. április 12-én érkezett,²⁶ ahol Jelky megkezdte ötéves katonai szolgálatát.

Tehát a bécsi, prágai és győri kiadású beszámolókból említett, még a Jávára érkezés előtt átélt vérfagyasztó kalandorozat mind a képzelet szüleménye. Nem volt tengerbe ugrás az angol partoknál, sem surinami út, sem máltai hajó, sem küzdelem a kalózokkal, sem rabszolgaság Afrikában. Az onnan való szökés és a kínai kaland is mind kitalált dolog. Jelky egyszerűen (igaz, valószínűleg kényszerűségből vagy kalandvágyból) felszállt a *Blijdorp* nevű holland hajóra Goeree-n,²⁷ majd hat hónap múltán kiszállt Batáviában. Feltételezhető, hogy a batáviai megérkezést megelőző kalandok inspirációját a korban olyannyira divatos robinsonádok cselekményéből merítette. Daniel Defoe *Robinson Crusoe*-ja is hasonló viszontagságokon megy át (tengeri kalandok, csata a kalózokkal, rabszolgaság Afrikában, szökés, hánykolódás a tengeren, majd szerencsés megmenekülés) mielőtt a lakatlan szigetre vetődne. Mind német nyelvterületen, mind Hollandiában (de gyakorlatilag az egész világon) Robinson-lázban égtek a tehetséges és kevésbé tehetséges írók és Defoe receptje szerint sorban gyártották az izgalmas és kevésbé izgalmas regényeket.²⁸

Jelky jávai kalandjai kevésbé ellenőrizhetőek, de hogy 1758-ban házasságot kötött, azt a batáviai anyakönyv alapján és Solymos Ede kutatásainak köszönhetően tudjuk.²⁹ Felesége azonban nem angol volt (ahogy az az 1791-es kiadásban is szerepel), hanem holland (zeelandi származású, Middelburg városából).³⁰

A legmagasabb tisztség, amit Jelky a holland gyarmati közigazgatásban betöltött, nem (az egyébként nem létező) „titkos tanácsos” volt,³¹ hanem az ennek német (és létező) variációjára (Geheimrat) nagyon hasonlító „heemraad”. A heemraad azonban nem igaz, hogy „a’ napkeleti Indiai Társaságot, szint úgy magát az Országot illető legfontosabb dolgok reá bízattatnak.” A heemraad egy kilenc tagú testület tagja volt (egy elnökből, egy alelnökből és hét tagból állt, akik közül három a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában álló hivatalnok volt, négy pedig Batávia polgáraiból került ki).³² A testület feladatai közé tartozott az adósságlevelek és az adósvételi szerződések kiállításának és hitelesítése, a városban és annak környékén található cukor- és téglagyárak, mészégetők és szeszfőzdék összeírása, építkezések engedélyeztetése, ők felügyelték és ellenőrizték az utak, hidak, gátak,

csatornák építését, karbantartását, de a vámok, illetve adók behajtásának felügyelete, és a városi hulladék elszállításának ellenőrzése is az ő feladataik közé tartozott. Mint ahogy a város környéki erdők rendben tartása és lehetőleg minél több kókuszpálma telepítése is. A területnek jogában állt büntetéseket kiszabni és behajtani, ha szabálytalanságot vagy hanyagságot tapasztaltak. Ennek érdekében igénybe vehették a városi milíciát és a katonaságot is. Hetente ülészttek, hatáskörük Batáviára és annak környékére [Batavia en ommelanden] terjedt ki. Hivatalba lépésükkor esküt tettek, tevékenységükért fizetést kaptak.³³ A heemraad tehát nem volt más, mint egy mai városi önkormányzat műszaki osztályának, adóügyi osztályának, a földhivatalnak és a közterület-fenntartóknak a feladatait egyesítő testület – mindez városi szinten. Némi túlzásnak tarthatjuk tehát, hogy az 1791-es leírás szerint Jelkyre mint heemraadra „a’ napkeleti Indiai Társaságot, szint úgy magát az Országot illető legfontosabb dolgok reá bízattatnak.”

Ennél még furcsább az a kijelentés, hogy Jelky Japánban lett volna követ. A hollandok kínosan ügyeltek arra, hogy adminisztrációjuk, főleg pénzügyi téren (ide tartoztak a hivatalnokok és egyéb alkalmazottak fizetési listái is), mindig rendben legyen. Azt is gondosan feljegyezték, hogy ki, mikor hová ment, illetve honnan jött. Különösen a japán területen lévő Decima (vagy Deshima – ma Nagaszaki) nevű kereskedelmi telep számított a VOC összes lerakata közül a legérzékenyebbnek, a legnagyobb odafigyelést és diplomáciai érzéket megkívánónak. A hollandok voltak ugyanis az egyetlen európai nemzet, akiknek a kereskedelmi lerakatát a japánok megtűrték országukban. Ezt a privilégiumot a hollandok mindenképpen meg akarták tartani, ezért Japánnal kapcsolatban nagyon pontos kimutatásokkal rendelkeztek. Ezeknek a feljegyzéseknek az alapján (melyeket évente könyv formájában is kiadtak) nem található a japán követek neve között, de még a Japánban járt alkalmazottak neve között sem a bajai szabólegény.³⁴

Az 1791-es magyar kiadásban a Jelky visszaútjával kapcsolatos dátumok nagyjából stimmelnek ugyan, de a hajó neve nem felel meg a valóságnak.³⁵ A Nationaal Archief adatai alapján Jelky a *Popkensburg* nevű hajóval indult Batáviából Fokváros felé és nem a *Gokendorff* vagy a *Serresszel*.³⁶ Ez utóbbi két hajó egyébként nem is létezett, legalábbis nem a Holland Kelet-Indiai Társaság tulajdonában és így nem is közlekedhettek Batávia és Hollandia között.³⁷ A rendelkezésünkre álló adatok alapján Jelky 1777. június 18-án érkezett Hollandiába, a Middelburg közelében lévő Rammekens erőd kikötőjébe.³⁸

Jelky, Jilka vagy Jelleke?

A legnyomasztóbb kérdés azonban nem az, hogy Jelky milyen nevű hajóval utazott Európába, vagy hogy milyen magas tisztséget viselt Jáván. Ennél sokkal alapvetőbb kérdést kell tisztáznunk: Jelky András vajon valóban járt-e Jáván, vagy csak kitalálta az egész történetet? Valóban ő az, akiről az 1779-ben megjelent és később még kétszer kiadott, 1791-ben magyarra is lefordított könyvecske szól? Miért vetődik fel így ez a kérdés?

ben írta meg a mai napig ismert ifjúsági regényt, a *Jelky András kalandjait*,³⁹ mely többféle átdolgozásban máig ismert olvasmánya a kamaszodó generációknak. A könyv többek között német,⁴⁰ finn,⁴¹ cseh,⁴² lengyel⁴³ és holland⁴⁴ fordításban is megjelent.

1947-ben új köntösben látott napvilágot a magyar világutazóról szóló történet. *Jelky András viszontagságai* címmel olvashatta a közönség a bajai szabólegény kalandjait, melyet Konrády Lászlóné és Povázsay László az alcím szerint „az eredeti forrásokból” dolgozott át.⁴⁵ A 36 oldalas, illusztrációkkal tarkított szöveg végén magyarázatok és térképek is találhatóak. A „Magyarázatok”, mely tulajdonképpen egy utószó, 38. oldalán ezt olvashatjuk: „Büszkéek vagyunk rá, hogy nekünk magyaroknak egy eredeti Robinzon-féle könyvünk van a XVIII. századból. Nem utánzat, hanem egy igaz történet, egy viszontagságos életű magyar fiúnak a története, akit JELKY ANDRÁS-nak hívtak.”⁴⁶ Az 1947-es kiadás szerkesztői valószínűleg nem is sejtették, hogy ezzel a kijelentésükkel a Jelky-kutatás legérzékenyebb pontját érintik.

Solymos Ede 1983-ban adta ki *Ki volt Jelky András?* című könyvét. Ebben részletesen leírja, hogy Jelky András apját Ilka János Györgynek hívták, tehát az eredeti családnév nem Jelky volt. A Kellner Évával való házasságából Ilka Jánosnak 10 gyermeke született. A gyermekek anyakönyvezésénél az Ilka családnév különböző variációi tűnnek fel: Ilka, Jilka, Jülka, Jelka, Gilkó, Gylko, Gilka, Gilke. A 10. gyermek volt András, akit Jilka András Anzelm Nepomuk néven anyakönyveztek.⁴⁷ A Jelky névvariáció, mint láttuk, véletlenül sem fordul elő. A név és ezzel a személy beazonosításának problémája végigkíséri az egész Jelky-kutatást.

Kollár Kálmán 1936-ban Hollandiában kereste Jelky nyomait, sikertelenül. Bernhard Sándor bajai főügyész itthonról próbálta segíteni a kutatást. Egyik levelében Bernhard szörnyülködve adja tudtára barátjának, milyen rettentő felfedezést tették a magyar világjáró nevével kapcsolatban: „Teljesen köztünk maradjon, jeles honfitársunk nem a széphanzású Jelky névvel jött a világra, hanem a legújabb itteni kutatások szerint valami ocsmány tót neve volt, ami hangzásában valahogy hasonlított a Jelky névre [...] Természetesen már csak nemzeti szempontból is titkolni kell ezt a homályos származást. S maradjon csak meg a köztudatban az a hit, hogy Jelky András már ezzel a hangzatos névvel született.”⁴⁸

Kollár Kálmán kutatásai sikertelenek voltak, Jelkyről nem talált semmilyen adatot a holland levéltárakban. Nem is található, mert a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában Jelky András néven senki sem állt a 18. század második felében. Viszont találunk egy *Jan Andries Jelleket*, aki a batáviai névjegyzék alapján 1764-ben a Batáviai Nyugati Polgárőrség tisztjei [officieren der burgerij] között szerepel zászlósként, 1765-től pedig hadnagy. 1767-től egy éven keresztül Batáviában és környékén hivatalnoki funkciót is betöltött [heemraad], vagyis szép karriert futott be. 1776-ban pedig utasként szerepel a Hollandiába visszainduló flotta egyik hajóján. Ez a pályafutás megegyezik az 1791-es magyar kiadásban szereplő, Jelkyre vonatkozó adatokkal. A kérdés azonban az, hogy Jan Andries Jelleke azonos-e a bajai szabólegénnyel, Jilka András Anzelm Nepomukkal? Erre a hágai Országos Levéltár [Nationaal Archief] már említett adatai adhatnak választ. A Holland Kelet-Indiai Társaság minden munkavállalójával (legyen az matróz, katona vagy kereskedő) szerződést kötött, melyet a katonák és matrózok (tehát az alacsonyabb

beosztásúak) esetében „monsterrol”⁴⁹-nak nevezték. Ezek alapján készítették el a zsoldkönyveket [scheepssoldijboeken], amiben fel van tüntetve a szerződő kereszt- és vezetékneve, származása [herkomst] (ide általában a szülőváros nevét írták be, mint pl. Amsterdam, Hamburg vagy Stockholm, az országot általában nem), a hajó neve, amivel elhagyta Hollandiát, valamint a szerződés-kötés éve. Egyéb személyes adatot (születés ideje, szülők neve, foglalkozás, életkor, iskolai végzettség stb.) a szerződés nem tartalmazott. Ezekben a listákban a Jelky név nem szerepel. Szerepel viszont a 235. sorszám alatt egy *Andreas Jelleke*, aki 1755-ben, a *Blijdorppal* hagyta el Hollandiát, és akinek származásához a zsoldkönyv tartalomjegyzékében a név mellé származási helynek „ongaer” van bejegyezve. Ezt a megfelelő oldalon a következőképpen részletezik: „Ongaer bij de stad Baja.”⁵⁰ Az „ongaer”-nak hollandul nincs jelentése. Megfejtése azért is okozhat fejtörést, mert 1755-ben még nem létezett egységes holland helyesírás, így mindenki úgy írt, ahogy jónak látta, főleg kiejtés szerint. Az „ongaer” véleményem szerint nem más, mint „Hongaer”, ami a mai hollandban „Hongaar” vagyis magyart jelent. A származás rovatban tehát akkor az található, hogy „Magyar Baja városából.” A szimpla városnév melletti kiegészítés ritka esetben fordult elő, általában akkor, ha valamilyen szokatlan helységnévvvel találkozott az írnok és valamilyen tartománynevet, országnévet vagy közeli nagyváros nevét jegyezte fel a származási hely mellé. Ilyen volt a Jelleke neve melletti bejegyzésen kívül még pl.: Achem bij Herenthals [Achem Herenthals mellett], Balg in Friesland [Balg Frízföldön], Bergen in Noorwegen [Bergen Norvégiában], Frederiksstad in Holssteijn [Frederiksstadt Holsteinban], Gog uijt het land van Cleef [Gog Cleef területéről], Tingelagen in Musterland [Tingelagen Münsterlandból] vagy De stad Hamel in Hanoverse [Hamel városa Hannover területéről]. A nevek leírására jellemző adat a korból, hogy ugyanennek a zsoldkönyvnek az elején található egy összesítés, mely (keresztnev szerinti!) ábécésorrendben sorolja fel a könyvben található személyeket. Mivel Jelleke keresztneve „A”-val kezdődik, ezért az első oldalon található, de nem mint „Andreas”, ahogy az ugyanennek a zsoldkönyvnek a 235. bejegyzésében van, hanem „Andries”-ként. A tartalomjegyzékben a származás rovatnál csak a „ongaer” vagyis magyar szót olvashatjuk.⁵¹

Nem Jilka alias Jelky alias Jelleke volt az egyetlen magyar, aki a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában hajóra szállt és Jáva felé búcsút intett a vén kontinensnek. A zsoldkönyvek alapján megállapítható, hogy több mint száz⁵² Magyarországról származó személy állt holland szolgálatban a tengerentúlon. A legtöbben közülük nem magyar nevéek, mint a legkorábban, 1690-ben holland hajóra elszedődt Jurien Soubach, aki 1690. június 7-én indult el Hollandiából Batávia felé a *Honselaarsdijk* nevű hajón és akinek származási helye Hongarije vagyis Magyarország volt.⁵³ Többet azonban nem tudunk róla. Az írnokok a hajón, egységes helyesírás nem lévén, hallás után úgy jegyezték le a származási helyet, ahogy jónak látták. Ezért a zsoldkönyvekben a ma is használatos Hongarije [Magyarország] mellett rengeteg variáció előfordul: Hongarijen, Hognie, Hanga, Hong raien, Hongaris, Hongarein, Hongarien, Hungarije, Hungarijen, Ungarien, Ongaer, Ongaar, Ongaer, Ongarie, sőt Magijare [magyar] is. Egyes esetekben az országnév mellett megjelenik egy másik földrajzi név is, mint például Poppe Janko esetében, aki katonaként szolgált a Holland Kelet-Indiai Társaságot, 1749. március 11-től, a *Gustaaf*

Willem nevű hajóval indult el Jáva szigetére és több mint 27 évi szolgálat után Ázsiában halt meg 1776. április 23-án. Származási helyéhez „Sevenbergen in hongarijen” került bejegyzésre, mely Erdély német nevére, Siebenbürgenre utal.⁵⁴ Tehát Janko erdélyi volt. Hasonló megjelölést találunk Johan Roedersho esetében is, akinek a származási helyéhez „Debberten in hongarijen” van bejegyezve, vagyis valószínűleg debreceni származású volt. Hogy eredeti családneve pontosan mi lehetett, nehéz lenne megmondani. Keresztneve a Johan alapján valószínűleg János volt. 1763. április 26-án közkatonaként [soldaat] hajózott ki a *Rotterdam* nevű hajóval és 1775-ben, 12 évi szolgálat után a *Bredenhof* nevű hajóval tért vissza Hollandiába. Ő azon kevesek közé tartozott, akik élve jutottak vissza Európába.⁵⁵

Van, hogy a földrajzi specifikáció nem segíti az eligazodást. Ez a helyzet a holland szolgálatban katonáskodó Ladislaus Kisch vagyis Kis László esetében, akinek a származási helyéhez „Jungus in hong raijen” van bejegyezve. Ő pontosan két hónapig állt a Kelet-Indiai Társaság szolgálatában (1746. március 22-től május 22-ig), vagyis még a Fokváros felé vezető út során, a hajón meghalt.⁵⁶ Hogy „Jungus” milyen településre utalhat, nem sikerült kideríteni.

Vannak olyan magyarok, akiknél nem Magyarországot tüntették fel származási helyként. Ilyen például Paulus Borosnijdi Nagij, vagyis Borosnyai Nagy Pál, akinek származási helyéhez az került, hogy „Huijed in sevenbergen” vagyis Hunyad Erdélyben. Borosnyai 1780. december 19-én írta alá a szerződését, és aznap el is indult Ázsia felé. Sorstársaihoz képest magasan kvalifikált munkavállaló volt, hiszen „tweede meester”, vagyis orvos volt a beosztása. Borosnyai az Utrechti Egyetemen tanult orvostudományt és 1780-ban jelent meg *Tentamen practicum inaug. de dysenteria* című munkája Utrechtben (Trajecti ad Rh., 1780). A *Vriendschap* nevű hajón indult Jáva felé, ahol 11 évig dolgozott. 1791. október 18-án halt meg valahol Ázsiában.⁵⁷

A magyarországi származásúak között túlnyomó többségben német nevéek szerepelnek, mint Soubach, Ernst, Kaufmann, Milder, Meyer, Esser, Hermans, Kraus stb. De vannak délszláv nevéek is, mint pl. Herkowits (Herkovics), Brasewits (Brazevics), Poppowits (Popovics). A magyar nevéek viszonylag kevesen vannak. A már fent említett Kis László és Borosnyai Nagy Pál mellett a teljesség igénye nélkül néhány példa: az először közkatonaként [soldaat], majd tizedesként [korporaal] szolgáló Matthias Comlodie vagyis Komlódi Mátyás, aki 1774–1788 között katonáskodott a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában,⁵⁸ a matrózként szolgáló Joseph Tackas (vagyis valószínűleg Takács József), aki 1790–1791 között alig több mint egy évig szolgált és Fokvárosban szűnt meg a munkaviszonya.⁵⁹ Samuel Dioschkij (Diósi Sámuel) 1754–1759 között katonaként szolgált a Holland Kelet-Indiai Társaságot és Ázsiában halt meg.⁶⁰ Johannes Tokaij (vagyis Tokay vagy Tokaji János) közkatonaként kezdte pályafutását, és ennél nem is jutott előrébb, mert valószínűleg még a Jáva felé vezető hajóút során, vagy közvetlenül a Batáviába érkezés után (indulás után 8 hónappal) életét vesztette.⁶¹ Michiel Gaal (Gaál Mihály) is csupán egy évig volt közkatona (1736–1737) és Jáván szenderült jobblétre.⁶² Andreas Pek (Pék András) azonban 1719 és 1742 között, vagyis 23 évig szolgált közkatonaként a hollandokat és Ázsiában halt meg.⁶³ A Holland Kelet-Indiai Társaság utolsó magyar munkavállalója Joseph Farkas, vagyis Farkas József volt, aki 1790.

szeptember 8-án szegődött el matrónnak és 1791. május 28-án Fokvárosban már ki is lépett a szolgálatból.⁶⁴

Amint a fentiekből is látszik, a magyar nevek átírásával komoly problémája volt a holland írnokoknak, hiszen mindent hallás után jegyeztek le. Hogy a Jilkából miért lett Jelleke, az is könnyen kitalálható. A holland írnok valószínűleg ritkán találkozott magyar névvel. A számára szokatlan hangzású nevet az írnok természetesen hallás után írta le, és olyan nevet jegyzett fel, ami számára ismerősen csengett. A Jelle egy holland nyelvterületen szokványosnak számító fríz férfinév, aminek a becézett alakja a Jelleke. Az írnok tehát a számára ismeretlen Jilkából hasonló hangzású, ismert Jellekét csinált. Ez a fajta elhallás természetesen nem csak a 18. századi holland írnokokra jellemző. Egyik klasszikus példája az 1931-ben készült magyar filmben, a *Hyppolit a lakájban* is megtalálható. Az új alkalmazott, Hyppolit, megérkezik úrgazdag munkaadójához és becsenget. A kapuban Tóbiás, a kocsis fogadja, akit megkér, hogy jelentse be az uraságnak és csak annyit mondjon, hogy Hyppolit. A kocsis bemegy és azt mondja: hippodrom. Tóbiás számára érthetetlen, hogy Hyppolitot helyettesítette egy ismert szóval, a hippodrommal, mely ló- és kocsiversenypályát jelent. Mikor ezt még háromszor elismétli, a háziasszony megpróbálja helyreigazítani, hogy talán Hyppolit. Ekkor a kocsis csak ennyit mond: „Úgy is lehet mondani, csak úgy nincs semmi értelme.” Nos, így lehetett a rotterdami írnok is anno 1755. október 18-án a *Blijdorp* fedélzetén ezzel a szokatlan névvel: lehet Jilkának is mondani, csak úgy nincs semmi értelme, viszont a Jellekének van. Egyébként számos hasonló példát ismerünk az ilyen elhallásokra. Az egyik legismertebb talán a lengyel származású angol írónak, Joseph Conradnak az esete. Az 1857-ben, Bergycsevben született későbbi író eredeti neve Teodor Józef Konrad Na cz-Korzeniowski volt. Mikor 21 évesen először szegődött el egy angol hajóra matrónnak, valószínűsíthető, hogy a toborzásért felelős tiszt vagy a kapitány hasonlóan járhatott, mint a rotterdami írnok: a Teodor Józef Konrad Na cz-Korzeniowski névből a Józef és a Konrad még ismerősen csengetett, de a többi teljesen érthetetlen maradt. Így lehetett Teodor Józef Konrad Na cz-Korzeniowski (egyébként) lengyel nemesből Joseph Conrad matrón, majd később angol író. Egy másik ismert példa Szenci Molnár Albert fiának, Szenci Molnár Jánosnak az esete, aki peregrinusként 1638. május 6-án beiratkozott Hollandiában a Leideni Egyetemre. A beiratkozás a rektor irodájában történt, a hallgatónak hangosan meg kellett mondania a nevét, származását, amit aztán a rektor beírt az egyetem matrikulájába. A rektor persze holland volt és számára a (Szenci) Molnár név szokatlanul hangzott. Ezért a matrikulába egy hasonló csengésű (és egyébként a magyarral azonos jelentésű) holland családnevet írt be: Molenaer.⁶⁵

További bizonyíték arra, hogy a bajai szabólegény Jilka András Anzelm Nepomuk és a Batáviában élő Jan Andries Jelleke ugyanaz a személy, Jelleke Batáviában kiállított házasságlevele, melyet Solymos Ede is közöl, igaz az eredetét sosem látta és az információt is csak másodkézből ismeri.⁶⁶ A batáviai házassági anyakönyv 1758. október 12-i bejegyzéséből ugyanis megtudhatjuk, hogy Andreas Jelleke Alsó-Magyarországról, Baja városából [Van Neder-Hongarije uit de stad Baja] házasságot kötött Elisabeth Seguinellel, a zeelandi Middelburgból.

Jóval Jelky halála után a batáviai sajtóban újabb bizonyíték került napvilágra arról, hogy Jelleke és Jelky egy és ugyanaz a személy. A hágai Királyi Könyvtár [Koninklijke Bibliotheek] folyóirat-gyűjteményében megtalálható a Jáván megjelenő újság, a *Jawasche Courant*, melynek 1832. január 10-i számának mellékletében olvasható egy felhívás, melyet Batávia kormányzója [resident], Van der Vinne tett közzé:

„Bizonyos André Jelki, aki nálunk Andries Jelleke néven volt ismert és aki mint volt heemraad 1777-ben indult haza Európába, bizonyos Sequinnel kötött házasságot, távozásakor két leánygyermeket hagyott hátra, *Marie Margarethát* és *Sara Jacobát*. Ezeket a személyeket, illetve utódaikat felszólítjuk, hogy alulírott hivatalában adatszolgáltatás végett megjelenni szíveskedjenek. Amennyiben a fent nevezett Jelki vagy Jelleke lányai időközben utódok nélkül elhunytak volna, akkor felhívok mindenkit, aki valamilyen információval rendelkezik a nevezett személyről, azt jelenteni szíveskedjék.

Batavia, 1832. január 7.

*Batavia helytartója, Van der Vinne*⁶⁷

A felhívás valószínűleg fontos lehetett a kormányzónak, mert ugyanabban az újságban két nap múlva szó szerint megismételték.⁶⁸ Hogy miért tette közzé a batáviai kormányzó ezt a felhívást és volt-e rá valamilyen reakció, nem tudjuk. De egy dolog a hirdetés alapján kiderül: André (vagyis András) Jelkit Batáviában Andries Jellekének hívták.

Miután a bajai fiú hazatért Magyarországra, kalandjairól 1779-ben megjelent az első könyvecske, amelyen valószínűleg életében először nevezték Jelkynek. Hiszen Jilkaként született Baján, Jellekeként szerződött el katonának a rotterdami kikötőben és Jellekeként kötött házasságot Batáviában. 1777-es hazatérése után is megtartotta ezt a nevet, mert 1782-ben Jellekeként vette feleségül házvezetőnőjét, Eva Seizerint Budán.⁶⁹ Ennek megfelelően ugyannerre a névre kereszteltette 1783. május 28-án született közös gyermeküket is, akit csakúgy, mint őt Joannes Andreas Jellekének hívtak.⁷⁰ 1783. december 6-án szintén Budán Joannes Andreas Jelleke *Consiliarius Hollandicus*, vagyis holland tanácsosként temették el a Szent Anna templom kriptájában.⁷¹

Életében és halálában Jelky András sohasem szerepelt ezen a néven, csak az irodalom tette azzá, aminek ma is ismerjük. A jó csengésű magyar név helyett ő maga legszívesebben azt a nevet használta, amin tisztelték, amivel a messi idegenben karriert futott be, amivel vagyont és „nevet” szerzett magának a Kelet-Indiákon, hiszen Jan Andries Jellekeként élte le élete nagy részét a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy Jilka András Anzelm Nepomuk bajai szabólegény azonos Jan Andries Jellekével, aki katonáskodott a Holland Kelet-Indiai Társaság szolgálatában, majd heemraad volt Batáviában. Az ő kalandjairól szólnak a különböző nyelven és formában, átdolgozásban megjelent könyvek, ifjúsági regények. Hogy miért nevezték őt minden nyomtatásban megjelent könyvben 1779-től napjainkig Jelky Andrásnak, nem teljesen világos. Annak ellenére, hogy Jelky Andrásnak 1936-óta a róla elnevezett téren szobra áll Baján, a városnak sosem volt ilyen néven világhírű szülőtte. Jelky András csak egy kitalált álnév, mely az írók és kiadók fantáziájában fogant, egy szó szerint regényes figura. Jelky András a valóságban sohasem létezett.

JEGYZETEK

1. *Geschichte des Herrn Andreas Jelky eines gebornen Ungars, welcher nach ausgestandenen vielen unglücklichen Zufällen, Schiffbrüchen, Sklaverey und Lebensgefabren unter den Wilden, endlich zu Batavia zu ansehnlichen Ehrentellen gelangen ist.* Wien, Johann Georg Weingand, 1779. Másolatban a bajai Türr István Múzeum adattárában. Leltári szám: 1198.89. A német szöveg magyar fordítását közli Solymos Ede: Solymos Ede, *Ki volt Jelky András?*, Baja, 1983, 9–17. (A bajai Türr István Múzeum kiadványai 25.) A harmadik kiadás: Anton Ferdinand von Geissau, *Etwas für alle zum Lesen im Frühling und Sommer: cverm. mit einem Auszuge aus der osterreichischen Geschichte und die wunderbare Geschichte des Herrn Andreas Jelky*, Weingard, Wien, 1779. Másolatban a bajai Türr István Múzeum adattárában. Leltári szám: 1198.89.

2. *Wunderbare Reise-Geschichte des Hrn. Andreas Jelky eines gebornen Ungars, welcher als Schneidergeselle in die Fremde gereiset, nach ausgestandenen vielen unglücklichen Zufällen, Schiffbrüchen, Sklaverey und Lebensgefabren unter den Wilden, endlich zu Batavia in Indien zu ansehnlichen Ehrentellen gelangt und anjetzo wirklich in Wien sich befindet, allwo er die allerhöchste Gnade gehabt, beyden Kaiserl. Majstätten seine Geschichte zu erzählen, und von allerhöchst Denenselben beschenkt zu werden.* Prag, Johann Ferdinand Edlen von Eschdnfeld, 1779. Másolatban a bajai Türr István Múzeum adattárában. Leltári szám: 750–780.

3. Anton Ferdinand von Geissau előszeretettel írt, illetve adott ki magyar témájú könyveket. Jelkyről szóló munkája mellett írt még Bécs ostromáról Hunyadi Mátyás idején és adott ki munkát Benyovszky Móricról is. Anton von Geissau, *Geschichte der Belagerung Wiens durch den König Mathias von Hungarn, in den Jahren 1484 und 1485*, Wien, Strauss, 1805; Anton Edlen von Geissau, *Merkwürdige Aufmunterungsrede, welche Benjowsky gehalten für die Religion, den König und das Vaterland wider die Franzosen unverweilt die Waffen zu ergreifen*, Wien, Sammer, 1796.

4. *Jelky András viszontagságai*, szerk. Konrády Lászlóné, Povázsay László, Budapest, Légrády, 1947, 39. Másolatban a bajai Türr István Múzeum adattárában. Leltári szám: 762–781. Solymos Ede, *Ki volt Jelky András?*, Baja, 1983, 6. (A bajai Türr István Múzeum kiadványai 25.)

5. *Geschichte des Herrn Andreas Jelky, eines gebornen Ungars, Nebst andern kurzweiligen Anekdoten.* Ofen und Pressburg, Floridus Diepold Benedikt und Compag., 1784.

6. A könyv utolsó oldalán leírják, hogy Jelky 1778-ban Budára költözött, újra nősült és fia született. 1783. december 6-án tüdőbajban [Lungensucht] meghalt. Uo., 24.

7. Vermischte Erzählungen, und Einfälle zur allgemeinen Unterhaltung.

8. *Jelky Andrásnak, egy született magyarnak történetei. A' ki, minek utána sok szerentsétlen eseten, hajó töréseken, raboskodáson, és a' vad emberek között életének külömbféle veszedelmien által ment volna, végtére Batáviában nevezetes tisztségekre hágott.* Győr, Streibig József, 1791 (ford.: Sándor István). Másolatban a bajai Türr István Múzeum adattárában. Leltári szám: 480–74.

9. Uo., 5.

10. Uo., 6.

11. Uo., 7.

12. Uo., 8.

13. Uo., 9.

14. Uo., 24.

15. NN, *Világjáró szabólegény*, Esti Hírlap, 1980. augusztus 5. Lásd továbbá: Torda István, *Hol volt, hol nem volt Jelky András*, Ország Világ (1980. augusztus 6.), XXIV/32. A cikkek megtalálhatók a bajai Türr István Múzeum adattárában, leltári száma: 1890.95.

16. Olyannyira nem voltak tisztában Jelky életrajzával, hogy a születési dátumát sem tudták biztosan. 1732 volt az egyik lehetséges és legvalószínűbbnek látszó dátum. 1935-ben már nagyon szégyellték magukat a város vezetői, hogy lecsúsztak Jelky születésének 200 éves évfordulójáról, és csak 1936-ban avatták fel a bajai világjárót ábrázoló szobrot, Medgyessy Ferenc alkotását, mikor kiderült, hogy Jelky nem 1732-ben, hanem 1738-ban született. Lásd: Solymos Ede, *A világhódító vándor*, Népszabadság (1988. április 16.), 11. A cikk megtalálható a bajai Türr István Múzeum adattárában, leltári száma: 1033.88.

17. <http://vocopvarenden.nationaalarchief.nl/Search.aspx>, letöltés ideje: 2012. június 26.

18. A közkatonák megnevezése az általános „soldaat” volt, míg a tiszteket, altiszteket rangjukkal illették. Pl: korpóraal, sergeant.

19. A kapitánynak ez volt az utolsó útja, 1756. június 10-én, két hónappal azután, hogy a *Blijdorp* kikötött Bataviánál, meghalt. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.

20. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.

21. A norvég tizedes [korporaal] Pristed van Lenenklaau volt, aki a Norvégiai Christianiaból származott és 1758. február 2-án halt meg Ázsiában. A másik tizedes egy német volt, Johannes de Wilder, aki „Frankford am main”-ból (vagyis Frankfurt am Mainból) származott. Ő azon kevesek közé tartozott, aki túlélte a trópusi szolgálatot és hazatért Európába. 1759. június 24-én a *Kivitsbeuwel* fedélzetén visszatért Hollandiába [gerepatrieerde] és kilépett a VOC szolgálatából [afgemonsterde]. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225

22. A svájci őrmestert [sergeant] Gedeon Duleznek hívták és származási helyéhez [herkomst] „Dollen in't canton bern” volt bejegyezve, vagyis a Bern kantonban található Dollen. 1777. május 20-án érkezett vissza Hollandiába a *Botland* fedélzetén és kilépett a katonai szolgálatból. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.

23. Uo.

24. Egy Christoffel Kok nevű matróz Rotterdamból, aki a kikötőben a hajó indulásakor nem jelent meg [absent bij afvaart], nem számított bele a veszteségekbe. Viszont veszteséglistára került a Pieter Niuwenhuijsen nevű matróz [matroos], aki 1755. november 17-én, tehát pont egy hónappal az indulás után halt meg, Pieter Roos matróz [bosschieter], aki 1755. november 12-én, indulás után három héttel vesztette életét a fedélzeten és Matthijs van de Velde hajóács [onderscheepstimmerman], aki 1755. november 25-én lehelte ki lelkét. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.

25. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.

26. Uo.

27. Goeree-Overflakkee korábban sziget dél-nyugat Hollandiában, Rotterdamtól délre. Ma már mesterséges földnyelv köti össze a szárazfölddel.

28. Pusztai Gábor, *Robinsonok között : Jelky András kalandjai és a robinzonádok*, Alföld (62. évfolyam), 2011/10, 66–77.

29. Solymos Ede, *Jelky András Djakartában*, Élet és Tudomány, 1975. I. 3. (30. évfolyam), 9–10. A cikk megtalálható a bajai Türr István Múzeum adattárában, leltári száma: 963.87.

30. Uo.

31. Még 1980-ban is az „udvari tanács” tagjaként emlegetik Jelkyt az *Esti Hírlap*ban, noha Batáviában nem volt királyi udvar, mivel nem volt király sem (Hollandia a 18. században köztársaság volt), így nem is lehetett annak udvari tanácsosa. NN, *Világjáró szabólegény*, Esti Hírlap, 1980. augusztus 5. A cikk megtalálható a bajai Türr István Múzeum adattárában, leltári száma: 1890.95.

32. Jelky mindkét kategóriához tartozott, mert batáviai polgár is volt és egyúttal a VOC szolgálatában is állt.

33. A heemraad-testület [Het College van Heemraden] feladatit és működését lásd: J.A. van der Chijs, *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek 1602–1811*, Batavia, Landsdrukkerij, 1891, IX-237-253.

34. Naam-boekje van Batavia 1756–1776.

35. Ezt megerősíti az 1776. évről kiadott batáviai névjegyzék [Naam-boekje van Batavia] is, ahol a 98. oldalon, a visszautazók között az utaslistán megtaláljuk a bajai szabólegényt is. Lásd: *Naam-boekje van de wel ed. Heeren der Hoge Indiasche Regeringe, Gequalificeerde Persoonen enz. op Batavia, miitsgaders De respectiefe gouverneurs, directeurs, commandeurs en opperhoofden, op de Buiten Comptoiren van Nederl. India, zoo als dezelfen anno 1776. in wezen zijn bevonden. Als mede alle de Gouverneurs Generaal, zedert het jaar 1610, Nevens de hogere en mindere Collegien en Bediendens op de Buiten Comptoiren van Nederlands India*, Amsterdam, Petrus Schouten en Reinier Ottens Boekverkopers, 1776, 98.

36. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.

37. Lásd a Nationaal Archief online adatbázisát: <http://vocopvarenden.nationaalarchief.nl/Search.aspx>, letöltés ideje: 2012. június 26.

38. <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DAS/detailVoyage/98793>, letöltés ideje: 2012. június 27.

39. Hevesi Lajos, *Jelky András kalandjai*, Pest, Heckenast, 1872.
40. A már említett három német nyelvű kiadáson kívül megjelent még: *Der ungarische Robinson, oder Geschichte, Abenteuer und Reisen des Andreas Jelky, eines erlernten Scheniders aus Baja: Eine wahre Begebenheit*, Pesth, 1827; Onkel Tom, *Des Schneidergesellen Andreas Jelky Abenteuer in vier Welttheilen*, Budapest, Franklin, 1875.; Ludwig Hevesi, *Des Schneidergesellen Andreas Jelky Abenteuer in vier Welttheilen*, Budapest, Franklin, 1879²; Lajos Hevesi, *Abenteuer in drei Erdteilen*, Berlin, Kultur und Vortschritt, 1968, Gekürzte Auflage [rövidített kiadás], neubearb. Von [átdolgozta] János Czibor; übers. von [fordította] József Takách; Lajos Hevesi, *Die Abenteuer des András Jelky in drei Erdteilen*, Budapest, Corvina, 1961, neu bearb. von János Czibor, übers. von József Takách, Illustration Lajos Kondor. (A Corvina gondozásában még három kiadás jelent meg: 1963-ban, 1964-ben és 1966-ban.)
41. Ludvig Hevésy, *Räätälinkisälli Andreas Jelky'n merkilliset elämänvaiheet neljässä maanosassa*, Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Kirja, [190?], fordította: Samuli S.
42. Lajos Hevesi, *Dobrodruz ti Andráse Jelkyho*, Praha, Albatros, 1985, (közreműködött János Czibor, fordította Jan Lichtenstein, Eduard Hájek illusztrációival).
43. Lajos Hevesi, *Przygody Andrasza Jelky*, Warszawa, Nasza Ksiegarnia, 1964.
44. Lajos Hevesi, *De avonturen van Andras Jelky in drie werelddelen*, Amsterdam, Arbo, 1969, vertaald door, [fordította] Sylvia Moor, W. Visser.
45. *Jelky András viszontagságai*, szerk. Konrády Lászlóné, Povázsay László, Budapest, Légrády, 1947. Másolatban a bajai Türr István Múzeum adattárában. Leltári szám: 762–781.
46. Uo., 38.
47. Solymos Ede, *Jelky András a biteles adatok fenyénél*, Baja, 1957, 17. (A Bajai Türr István Múzeum kiadványa 1.)
48. Bernhard Sándor levele Kollár Kálmánnak, Baja, 1936. május 26. A Bajai Türr István Múzeum adattára, leletári szám: 484-75/135. A levél részletét közli Solymos Ede, *Jelky András a biteles adatok fenyénél*, Baja, 1957. 20. (A Bajai Türr István Múzeum Kiadványai 1.)
49. aanmonsteren – elszegődni, munkát vállalni (hajón)
50. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 14225.
51. Uo.
52. A zsoldkönyvekben összesen 122 olyan munkavállalót találtam (főleg katonákat és matrózokat), akik Magyarországot vagy Erdélyt adták meg származási helyükként. Ez a szám valószínűleg a további kutatások során jelentősen nőhet. Itt szeretnék Köszönetet mondani Kees Teszelszkynek, aki tanácsaival sokat segített a kutatásban.
53. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 12234, folionummer: 1.
54. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 13036, folionummer: 285.
55. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 14241, folionummer: 255.
56. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 13021, folionummer: 267.
57. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 14508, folionummer: 25.
58. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 13243, folionummer: 274.
59. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 14291, folionummer: 119.
60. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 14003, folionummer: 207.
61. A hajóút Hollandiából Jáváig általában 9 hónap hosszú volt. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), Nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 6311, folionummer: 274.
62. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 13960, folionummer: 207.
63. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 14685, folionummer: 213.

64. Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang: 1.04.02, inventarisnummer: 13285, folionummer: 279.

65. Johannes Molenaer Hungarus. 24, T, Beíratkozott: 1638. május 6. Forrás: Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV : accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula. Ed. Willem Nicolaas du Rieu. Hagae Comitum, Martinus Nijhoff, 1875, 295. Az adatot Dr. Bozzay Rékának köszönöm.

66. Solymos Ede, *Ki volt Jelky András?*, Baja, 1983, 28. (A Bajai Türr István Múzeum Kiadványai 25.)

67. Javasche Courant, 1832. január 10. (No. 4.), 6–7. (Pusztai Gábor fordítása)

68. Javasche Courant, 1832. január 12. (No. 5.), 3.

69. Az anyakönyvben a Seizerin mellett a Seisserin írásmód is előfordul. Solymos Ede, *A világhódító vándor*, Népszabadság, 1988. április 16. 11. A cikk megtalálható a bajai Türr István Múzeum adattárában, leltári száma: 1033.88.

70. Budapest Felsővízvárosi Szent Anna templom Kereszteltek Anyakönyve, V. 1781–1805. 75. 4. bejegyzés. Mócsai Gábor levele a bajai Türr István Múzeumnak, 1983. július 8. A levél a bajai Türr István Múzeum adattárában található, leltári száma: 476–474.

71. Solymos Ede, *Ki volt Jelky András?*, Baja, 1983, 41. (A Bajai Türr István Múzeum Kiadványai 25.)

TÖRÖK LAJOS

„A saját életem színének keresztül kell rémleni a munkáimon”

JÓKAI MÓR ÉS AZ ÖNÉLETRAJZ ÚTVESZTŐI

Bevezetés

A következő gondolatmenetben arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy milyen nehézségekkel találkozhatunk a Jókai-életmű önéletrajziségének olvasása során. Tehát nem megoldásokat keresek, csupán problémákat rögzítek. Nem vizsgálok más szerzők által írott Jókai-életrajzokat, csupán két területre koncentrálok: egyrésztől Jókai szövegvilágainak eléggé képlékeny autobiografikus diszkurzusára, másrésztől pedig a szakirodalom azon beszédrétegére, amely az előbbi diszkurzusra reflektál. A recepció történetében a Jókai-életrajz iránti kötődés szokatlanul erős: akik az életművet homogén masszának gondolták, jóllakottságuk ellenére ugyanúgy az élmények és az alkotás folyamatának Jókaiját találták meg a szövegek sorai mögött, mint azok, akik komoly erőfeszítéseket tettek azért, hogy a korpusz ne váljék az interpretációs leegyszerűsítések céltáblájává. A Jókai-életmű önéletrajziségének kérdése legalább annyira bonyolult, mint magának az önéletrajznak a terminusa. Ez utóbbi kapcsán Z. Varga Zoltán több mint egy évtizede lejegyzett, de a honi kutatás számára ma is hasznos és figyelmeztető erejű összefoglalásában így fogalmaz: „az autobiográfiának más és más értelme tárul föl attól függően, hogy egyetlen körülhatárolható, hagyományos értelemben vett irodalmi műfajként, netán az önéletrajzi vagy személyes műfajok gyűjtőnév alatt több szövegtípus közös nevezőjeként fogjuk fel, vagy mint az írás egy különleges helyzetét, az írás alanyának az önéletrajzi paktummal, tervezettel jelölt aktivitását, esetleg mint az olvasás vagy a megértés alakzatát tekintjük.”¹